

VAN LUST NAAR VERLANGEN EN TERUG

Bij de boekpresentatie van: Herman Westering, *De lichamen en hun lusten*
Nijmegen: Vantilt, 2019, Nijmegen, 13 mei 2019

Marc De Kesel

De tegenaanval op het seksualiteitsdispositief moet zijn houvast niet zoeken bij de seks/het verlangen (*sexe-désir*), maar bij de lichamen en de lusten (*les corps et les plaisirs*).¹

Sorry dat ik zo met de deur in huis val, maar sta me toe, Herman, bij wijze van proficiat met jouw nieuwe boek, je meteen al te citeren, meer bepaald jouw titel te citeren, die op zijn beurt een citaat is van de auteur die je ons in dat prachtige boek zo keurig uitlegt.

De tegenaanval op het seksualiteitsdispositief moet zijn houvast niet zoeken bij de seks/het verlangen, maar bij de lichamen en de lusten.

Bij “de lichamen en de lusten” ... bij jouw boek dus, maar dat hadden we al begrepen.

Je maakt het me niet gemakkelijk. Jouw boek gaat over “verzet”, gaat in verzet, is een “tegranaanval” en, meer zelfs, het houvast daarvoor. Wil ik zoiets de eer aandoen die het verdient, wat kan ik dan anders dan in de tegenaanval gaan? Maar hoe zou ik dat nog kunnen? Mijn tegenaanval valt bij voorbaat onder het mes van de jouwe, zelfs als die de vorm van een lofbetuiging aanneemt? Ik zal falen, zoveel is zeker, je boek is te goed. Ik onderwerp me aan zijn goedheid en prijs het aan. Aan jullie, zeer geacht publiek. Jullie popelen om een rij te gaan vormen bij de kassa; even geduld nog, dan laat ik jullie gaan.

¹ “Contre le dispositif de sexualité, le point d'appui de la contre-attaque ne doit pas être le sexe-désir, mais les corps et les plaisirs.” Michel Foucault (1976), *L'histoire de la sexualité 1: La volonté de savoir*, Paris: Galliamd, coll. TEL, p. 208.

Hermans boek, ik zei het al, gaat over verzet, over de mogelijkheid onder de wet uit te komen, er een alternatief voor te voorzien. Die wet – zo laat Foucault in zowat zijn gehele magistrale werk zien – is niet te beroerd om ons ook in ons meest gemeende vrijheidsstreven stiekem aan zich te onderwerpen, zelfs – en daar zoomt Hermans boek op in – in onze zogeheten seksuele revolutie. Aan al onze inspanningen om seksualiteit van dwang en druk te bevrijden, hoe goed bedoeld ook, kleeft iets vals. Niet omdat vrijheid *in sexualis* niet zou bestaan of wij daar nog niet aan toe zouden zijn, maar omdat er juist in onze bezorgdheid seksueel vrij te zijn een harde wet werkzaam is waaraan wij ons zonder het te beseffen ijverig blijven onderwerpen. Als we zoveel aandacht voor seks hebben, is het omdat we *in sexualis* ongelooflijk gehoorzaam zijn. Als we echt vrij willen worden, moeten we daarmee ophouden. Dit is de “tegenaanval tegen het seksualiteitsdispositief” waartoe Foucault en, met hem, Hermans boek oproepen. Zo’n “tegenaanval” moet het niet zoeken in een andere aanpak van seks. Die moet het precies niet bij de seks zoeken, maar bij “de lichamen en de lusten”, “les corps et les plaisirs”.

“De lichamen en de lusten”: het is een intuïtie, een hypothese, een stelling die Foucault zijn hele oeuvre lang – of toch zeker vanaf 1970, vanaf zijn *Leçons sur la volonté de savoir*² – met historische analyses en filosofische reflecties heeft trachten te onderbouwen. In de antieke oudheid, in de tijd dat Socrates en Plato de filosofie op de kaart zetten, was men ook bezig met seks (dat is van alle tijden, dat weten we), maar wel op een andere wijze – vanuit een ander “dispositief” – dan wij, moderneren. Seks was een zaak van wat lust en plezier gaf, of zoals zij het noemden, van “aphrodisia”, van het “venerische”, met andere woorden van zaken die met Aphrodite/Venus, de godin van liefde en schoonheid, te maken hadden. Seks werd gedacht vanuit het feit dat je van die plezierige, lustvolle zaken gebruik kon maken om het voor jezelf plezierig, lustvol te hebben.

“Het gebruik van de lusten”, “chrèsis aphrodisioo”, “l’usage des plaisirs”: zie hier Foucaults term voor dit dispositief. En wie maakte gebruik van die lusten? “De lichamen”. Het was een lichamelijke aangelegenheid. Lust was niet iets dat in dienst stond van een Ik-ideaal, van een idee van Ik of identiteit waaraan ik mij via mijn lusten kon onderwerpen. Lust stond in dienst van de “epimeleia heautou”, van “de zorg voor het zelf”, voor een zelf dat niet voor je uit lag, maar dat jouw gegeven lichamelijke

² Zie onder meer: Michel Foucault (2011), *Leçons sur la volonté de savoir, Cours au Collège de France, 1970-1971*, suivi de *Le savoir d’Oedipe*, Paris: Gallimard / Seuil, p 189-190.

was. Dit lichaam werd geacht vrij gebruik te kunnen maken van wat voorhanden was om een 'zelf' vorm te geven – om, zoals Foucault het uitdrukt, via zelfgekozen “oefening” en “zelftechniek” je leven gestalte te geven. En daarvoor de lusten te gebruiken die daarbij van dienst konden zijn. Of je nu koos voor de cultuur van de knapenliefde, ofwel voor die van de maagdelijkheid, je seksualiteit en de moraal die je daarbij hanteerde stonden in dienst van wat Foucault het dispositief van de “zorg voor het zelf” noemt. Ook waarheid werd vanuit dit dispositief gedacht: het was vorm van leven, van “zorg voor het zelf”.

Dit “dispositief” verandert in het begin van onze tijdrekening. De waarheid is niet langer een ware “zorg voor het zelf”, een ware manier van leven. Waarheid wordt iets waaraan het leven onderworpen moet worden, het wordt een ideële grootheid, iets dat veraf ligt en waaraan het leven zich dient aan te passen, of exacter, iets dat zo veraf ligt dat het leven er zich nooit ten volle kan aan aanpassen, maar naar zo'n aanpassing blijvend moet verlangen. Hier wordt het leven – en dus ook de mens – onderwerpen aan de waarheid want aan het verlangen (naar de waarheid). De mens wordt onderworpenene, “assujeti”, “subject”.

Hermans boek volgt Foucaults analyse van de omvorming van de westerse mens tot “subject”. Hij wordt de onderworpenene van de waarheid. Het “dispositief” van de onderwerping ligt in het “verlangen”. De mens “zorgt” niet meer voor zichzelf, hij “verlangt” naar zichzelf. Dat “zelf” is niet langer datgene waartoe hij zich door “oefening” (“askèsis”) en “zelftechniek” kan vormen. Het zelf wordt een onbereikbaar iets, waarnaar hij alleen nog kan verlangen – wat maakt dat zijn feitelijke zelf samenvalt met de onderworpenene aan dat verlangen.

Dit dispositief verandert ook onze manier van kennen en weten. Weten, per definitie gericht op de waarheid, oriënteert zich nu op wat aan zijn greep blijft ontsnappen. Weten wordt *verlangen* om te weten, een verlangen waaraan we onderworpen zijn, waarvan wij het subject zijn. En wat gebeurt nu wanneer we dat subject willen kennen, wanneer met andere woorden het subject zichzelf wil kennen? Ook hier zal het blijven verlangen naar zelfkennis en op die manier onderworpen blijven aan een waarheid waartegenover geen andere “ware” houding mogelijk is dan die van een nooit voldane gehoorzaamheid. De “zorg voor het zelf” heeft plaats gemaakt voor een “verlangen” naar het zelf en naar om het even wat. De mens is subject, onderworpen geworden.

En wat heeft dat met seksualiteit te maken? Seksualiteit is bij uitstek het veld waarin dat “verlangen” zijn machtsspel kan botvieren. En het doet dit via het weten. De “wil tot weten” zal zich op een steeds indringer wijze op de seksualiteit concentreren. De bekenteniscultuur, die al in de geschiedenis van het christendom gestaag haar impact laat gelden en in onze gedigitaliseerde mediacultuur een ware apotheose kent, dwingt ons naar de waarheid van onszelf te zoeken in onze intimiteit, in onze meest verborgen verlangens, onze diepst verscholen driften, waartoe we de seksuele als de meest verscholen beschouwen. Foucault ontwaart een directe lijn die loopt van de christelijke bekenteniscultuur – met zijn spoorzoeken naar de zondige begeerten diep in ons – naar onze oeverloze fascinatie voor seksualiteit waarvan we denken dat, wanneer we die van haar duistere ketenen zullen hebben bevrijd, wij niet langer van de waarheid over onszelf vervreemd zullen zijn. Reden waarom, naast al het andere dat ons triggert, seksualiteit bij uitstek datgene is wat ons onderworpen houdt. Onderworpen aan het verlangen, aan het weten, en aan de macht die uit die brei van verlangen en weten garen spint en instituten genereert die die macht effectueren. Instituten als de universiteit bijvoorbeeld, om het (hoe kom ik erbij?) alleen bij dit ene voorbeeld te houden.

Sorry, sorry, sorry, Herman, de schoolmeester in mij kon het blijkbaar niet laten de titel van je boek – of, exacter, het citaat waaruit die titel is geplukt – een weinig toe te lichten.

De tegenaanval op het seksualiteitsdispositief moet zijn houvast niet zoeken bij de seks/het verlangen (*sexe-désir*), maar bij de lichamen en de lusten (*les corps et les plaisirs*).

Je boek, *De lichamen en de lusten*, legt het uiteraard omstandiger uit dan ik hier gedaan heb. En je boek doet nog veel meer. Het gaat uitvoerig in op de rol die het christendom in dit verhaal speelt – hoogst interessant, en hybrider en genuanceerder dan men uit wat ik hier kort naar voren bracht, geneigd is te besluiten. Even uitvoerig gaat je boek in op de psychoanalyse. Die dient zich aan als een “tegenaanval op het seksualiteitsdispositief”, maar is het in Foucault ogen juist niet. Het is de zoveelste varianten van “subjectivering”, van de onderwerping aan het dispositief van het verlangen. Lacan ontkomt niet aan Foucaults kritiek, Freud evenmin. Op Lacan laat je Foucaults mes graag neerkomen. Freud daarentegen tracht je te redden – je reserveert er een behoorlijk deel van je boek

voor – maar ook dat lukt niet zonder serieus in het freudiaanse corpus te snijden en er in elk geval de oedipale tumoren uit te verwijderen.

Het oedipale konijn dat ik ben zou graag op Foucaults alsook op jouw visie op de psychoanalyse nader ingaan. Daar is hier de tijd niet voor, ook al zou, zoals ik aan het begin van mijn verhaal al opperde, een “tegenaanval” – in dit geval een oedipale “tegenaanval” – op zijn manier jouw boek de eer aandoen die het verdient.

En omdat ik ook nog eens een oedipale *hystericus* ben, die je boek brandend (ik zei bijna brandend van verlangen) gelezen heeft, wil ik je ook nog graag de vraag voorleggen die zich in steeds dwingender gestalte aan mij opdrong en waarvan ik – ik ben nu eenmaal *hystericus* – vermoed dat ik er – erg toch! – simpelweg onderworpen aan blijf.

Ziehier mijn vraag. Hoe moet ik mij dat voorstellen “de lichamen en de lusten”? Ik bedoel: hoe ziet een seksuele verhouding eruit die conform is aan dit dispositief? ‘Ik’, dit wil zeggen het lichaam dat ik ben, vindt iemand leuk, lustvol, en maakt “gebruik” van de “aphrodisiaque” zaken, aspecten, handelingen die daarbij horen. Het verlangen is hier niet het dispositief. Hoe moet ik mij dat voorstellen? Preciezer: hoe dan juist zoiets als ‘voorstelling’, ‘fantasie’ te denken? Want dat is toch wat altijd ergens tussen minnaars speelt? Stelt de minnaar zich niet van alles voor, ook en vooral inzake lust. En doet de geliefde, die op de avances van de minnaar reageert, niet hetzelfde. Speelt fantasie hier geen cruciale rol? Misschien wel de hoofdrol? En is niet die ‘fantasie’ – dat eigenzinnig primaat van wat bij Freud *Vorstellungen* heet en de term ‘het onbewuste’ meekreeg – bepalend voor wat tussen minnaar en beminde gebeurt? Hoe kan ik gebruik maken van fantasie, als die fantasie gebruik maakt van mij? Dit lijkt me de vraag te zijn die aan de basis ligt van wat met de verzamelnaam ‘psychoanalyse’ aangeduid kan worden. En wat als in die fantasie een machtsdispositief schuilt? Hoe ontsnap ik aan die op fantasie drijvende machtspoel anders dan door mijzelf, zoals Münchhausen, aan de staart van mijn pruik uit die poel op te trekken en op een of andere gefantaseerde oever neer te zetten?

Laat ik mijn vraag simpeler, directer stellen: in de pederaste praktijk, zoals die haar cultuur kende in het antieke Athene speelt tussen de man en de knaap – tussen de baardige en de baardeloze, tussen de *erastès* en de *eromenos* – “eros”. Wat tussen hen speelt, is “eros”. Ik mag “eros” hier niet vertalen als verlangen, zoveel is duidelijk. Ik

moet het vertalen naar het dispositief van “het gebruik van de lust”. Sorry voor mijn parrhesiastisch hysterische vraag: hoe doe ik dat?

Jawel, nog eens sorry (ach hoe oedipaal weer, het is sterker dan mezelf), maar ik meen het: dat je boek uitmondt in een vraag naar de eros... naar mijn appreciatie maakt het je boek nog groter dan het al is. En ik ben zeker dat allen hier aanwezig daar ook zo over denken. Kijk, ik zie ze al aanschuiven bij de kassa. Haast je, je moet signeren.

Ik dank u.